

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2014» атты
IX халықаралық ғылыми конференциясы

IX Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2014»

The IX International Scientific Conference for
students and young scholars
«SCIENCE AND EDUCATION-2014»

2014 жыл 11 сәуір
11 апреля 2014 года
April 11, 2014

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2014»
атты IX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
IX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2014»**

**PROCEEDINGS
of the IX International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2014»**

2014 жыл 11 сәуір

Астана

УДК 001(063)
ББК 72
Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2014» атты студенттер мен жас ғалымдардың IX Халықаралық ғылыми конференциясы = IX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2014» = The IX International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2014».
– Астана: <http://www.eni.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2014. – 5831 стр.
(қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-610-4

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001(063)
ББК 72

ISBN 978-9965-31-610-4

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті, 2014

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1) Ахмет А. Қ. Қаратай хан//Арыс баспасы. Алматы, 2007. 102-121бб.
- 2) Ахмет А. Қ. Қаратай Нұралыұлы-ұлт- азаттық күрес жолында//XVIII-XX ғасырдың басындағы Қазақстанның шектес елдермен қарым қатынасы проблеманың қазіргі күйі мен болашағы халықаралық ғылыми практикалық конференциясының материалдары.-Ақтөбе, 2004.106-112 бб.
- 3) Рязанов. Сорок лет борьбы за национальную независимость казахского народа (1797-1838).-Кызыл-Орда: Общество изучения Казахстана, 1926.298-316 бб.
- 4) Каратаев Б. Б. Обзор материалов по истории колонизации казахского края 1869-1870 гг.-Ақтөбе, 2006.

XX ғ. 30 – ЖЫЛДАРДАҒЫ НӘУБЕТ: ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ АХУАЛДЫҢ НЕГІЗІ

Камидуллаева М.Е.

Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ студенті, Астана қ.

Ғылыми жетекші: т.ғ.д., профессор А.Ғ. Ибраева

Кеңес үкіметі кезінде көптеген тарихи құнды деректерімізді, халық тағдырының шындық беттерін ашуға тыйым салынған болатын. Міне, тәуелсіздігімізді алып, егеменді ел болып жатқан кезде ұзақ жылдар бойы отаршылдықтың тұтқынына түскен ұлттық санамыз қайта жанданып, даму үрдісін бастан өткізуде. Қазақ халқының сол бір айтылуға тиіс, ұмыт қалдыруға болмайтын тарихи деректерін зерттеуге бет бұрып жатырмыз. Соның бір жарқын көрінісі ретінде ұлттық демографиямызда орын алып отырған өзгерістерден айқын байқалады. Кейінгі жылдары қазақ халқының демографиялық мәліметтерді білуге деген қызығушылығы артып, қазақ ұлты өз жерінде қалай азшылыққа ұшырады деген сауалдар әркімді де ойландырады сөзсіз.

Тарихқа көз жүгіртетін болсақ Қазақстанда XX ғасыр ірі тарихи оқиғалармен ерекшеленеді. Өткен ғасырдың алғашқы жартысы - қазақ халқының өмірінде бетбұрысты кезең деп саналады. Әсіресе 20-30 жылдарындағы ашаршылық апаты немесе «Ұлы жұт» қазақ тарихының қасіретті беттерін айғақтайды.

Қазақ жерінде ашаршылық салдарынан демографиялық ахуал күрт төмендеп кеткен болатын. Оның айқын көрінісі ретінде тарих беттерінде қалған 1931-1933 жылдары қазақ халқының басына төнген ең бір қасіретті «Ұлы жұт» кесірінен күні бүгінге дейін қазақ халқы өз жерінде демографиясы жағынан азшылыққа ұшырап отыр.

Батыстық немесе ресейлік ғалымдар ашаршылықтың болу себебі ауа райының қолайсыздығынан, құрғақшылық болып егіннің шықпай қалғанынан немесе жұқпалы аурулардың таралуынан деген сияқты асыра сілтеулерден іздейді. Ашаршылық кезінде қаншама қазақ қыршынынан қиылды. Оған дәлел мұрағат қойнауында сақталған көптеген ресми құжаттар. Ұлт зиялысы М. Тынышбаевтың есебі бойынша «Қазақстанда 1917 жылы 2 910 000 қазақ өмір сүрген болса, ал М.Г. Сириустың 1924 жылғы жүргізген санағы бойынша қазақтар саны 1965 443 әрең жетіп жығылған» – деген мәліметтер көрсетілген [1, 260 б]. Ал, белгілі демограф-ғалым М. Тәтімовтің есептеуінше «1931-1933 жж. ашаршылық Қазақстанда өмір сүрген 2,5 млн адамның, соның ішінде 2,3 млн қазақтардың және 200 мың келімсектердің қайтыс болғаны анықталды. Отырықшы келімсектер арасында аштықтан өлгендер 10%-ға жетсе, көшпенді қазақтар арасында бұл көрсеткіш 52-53%-тен асып кеткен. Осыдан 17-18% жергілікті тұрғындардың Қазақстаннан біржола көшіп кеткен»-деген мәліметтерді есепке алсақ, қазақ халқының саны өз жерінде осы кезеңде 70% дейін кемігені көрінеді. [2, 17 б] Бұл деректер осыған дейін жарияланған мәліметтердің орташа есебімен сәйкес келеді. Тағы бір естелігінде ағамыз М. Тәтімов: «1879, 1926, 1939 жылдардағы халық санағының нәтижелері жөніндегі мәліметтерді қолға түсіріргенмін. Көзімнің жеткені – 1939 жылғы санақта қазақ халқының санын айтарлықтай асырып жазғандығын аңғардым. Сонда,

озбыр саясат «орыс емес» ұлттарды аяусыз қырып-жойғандығын жасырып қалғысы келген», - деп пайымдаған болатын.

1879 жылғы санақта қазақтар 5 млн. болса, арада 42 жыл өткен соң 1939 жылғы санақта қазақтар 2 млн. 300 мың болды. Яғни екі есе азайды. Осыған қарап отырып, 42 жылда қазақтар азамат соғысы, байларды кәмпескелеу, жаппай колхоздастыру, 1932-33 жылдардағы аштық, 1937-38 жылдардағы репрессия салдарынан миллиондаған адамынан айрылған деуге әбден болады. Осы екі санақ арасында орыстар – 30, өзбектер – 24, қырғыздар – 16 пайызға көбейсе, қазақтар – 22 пайызға, украиндықтар – 21 пайызға кеміген.

Қазақстандық тарихшы А.Н. Алексеенконың еңбектері Қазақстандағы ауыл тұрғындарының табиғи және көші-қон қозғалысын, халық санының өсу динамикасы және оның ұлттық құрамын зерттеуге арналған. Көптеген мұрағат деректері мен жарияланған материалдары негізінде ауыл тұрғындарының негізгі даму бағыттары анықталады. Сол сияқты 1920–1930 жылдардағы ашаршылық және оның демографиялық зардаптары, жаппай қоныс аудару, көші-қон, 1930–1940 жылдардағы қуғын-сүргінге ұшыраған халықтардың жер аударылуы мәселелер қарастырылған [3]. Яғни, бұл ғалымның зерттеуі бойынша әртүрлі есептеулер мен түзетулерге сүйенгенде, 1930-шы жылдарғы қазақ халқының аштан қырылуы 1 миллион 840 мың немесе қазақтың 47,3 пайызы құрайды.

Бүкілодақтық халық санақтары бойынша әртүрлі авторлардың зерттеулерінде қазақ халқының сан жағынан кему көрсеткішінде шамалы айырмашылықтар байқалады. Мәселен, А.Н. Алексеенконың мәліметтерінде 1939 жылғы қазақтың саны 2 млн. 328 адам делінген. Төмендегі кестеден көре аламыз (1 кесте):

1926 – 1939 жж. Қазақстанның халық саны

1 кесте

	1926 ж.	1937 ж.	1939 ж.	1937ж.	1939ж.
Жалпы халық саны	6,073,979	5,126,686	6,151,102	84,4%	101,3%
Қазақтар	3,575,298	2,181,520	2,327,598	61,0%	65,1%
Орыстар	1,246,796	1,917,673	2,458,595	153,8%	197,2%
Украиндар	819,476	549,869	658,162	67,1%	80,3%
Басқа ұлттар	432,409	477,624	706,747	110,5%	163,4%

XX ғасырдың 30-жылдар басында өткерген сол бір нәубет ашаршылықты жасаған, жаппай ұжымдастыру идеологиясының негізін салушы, сонымен қатар Қазақстандағы «Кіші Қазан» төңкерісінің негіздеушісі, Сталиннің ұртоқпағы – Ф. Голощекин болатын. Голощекиннің келе сала қолға алған ісі – жаппай кеңестендіру жүйесін енгізіп, қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлі шаруашылығын өзгертуге бағытталған идеясы. Күштеп ұжымдастыру тәсілдері астық, ет дайындау науқанын көп мөлшерде орындау қажеттігіне қарамастан, қазақ көшпелі өмір салтын отырықшыға айналдыру стратегиясы 1929 жылдан бастап Қоныстандыру басқармасының әзірлеген шаралары негізінде жүзеге асырыла бастады. Ауылшаруашылық өнімдерін күштеп дайындау жоспарына қазақ қоғамы кеңестендіру саясатына мойынсұна қоймады, себебі ғасырлар бойы қалыптасқан көшпелі халықтың ұлттық дәстүрлі шаруашылығы жаңа таптық жүйені жылдам қабылдауға дайын емес еді.

Большевиктік партияның жүргізген ұжымдастыру саясаты салдарынан қазақ жерінің көптеген аудандарында аштық жайлады. Ашыққан шаруалардың басым бөлігі туған жерін тастап қалаларға шоғырланды, шекара асып басқа елдерге қоныс аудара бастады. 1930-1933 жылдардағы жаппай кеңестендіру саясаты жергілікті халықтың наразылығын тудырып, алғашқы бастамасы күшпен ұжымдастыру аштық пен халықтың үдере көшуіне әкеліп соқты. Қазақ халқының үдере көшу көлемі туралы қазақтың белгілі ұлы тұлғасы Тұрар Рысқұловтың И. Сталинге, В. Молотовқа жазған (1933 ж. 9 наурыз) хатында: «...Қонысын тастап, Қазақстанмен көршілес өлкелерге көшкен қазақтардың мекен-жайларынан келіп түскен, шамамен алынған соңғы деректерге қарағанда: қазір Орта Еділде – 40 мың, Қырғызстанда – 100 мың, Батыс Сібірде – 50 мың, Қарақалпақстанда – 20 мың, Орта Азияда – 30 мың қазақ бар. Қонысынан ауғандар қалмақ жеріне, Тәжікстанға, Солтүстік өлкеге және басқа да осы сияқты шалғай жерлерге де көшіп кетті. Байлар бастаған бір қауым Батыс Қытайға ауды... Бұл қазақтардың көші қоны емес, басы ауған жаққа кетуі.» – деген мәліметтерді көрсетеді [1, 262 б] Сонымен қатар, аштық кесірінен елде әр түрлі жұқпалы аурулар етек жайып, өлім-жітім саны ұлғая түсті. Шаруалардың наразылығы халықтың басым бөлігін көтеріліске итермеледі. Қазақстандағы ОГПУ саяси құпия бөлімінің 1931 жылдың 1-желтоқсанындағы мәліметтеріне назар аударсақ, 1929-1931 жылдар аралығында халық наразылықтары аса белсенді көрініс берген кезең екен. Ресми деректерге сүйенсек, осы жылдары «Қазақстанда 372 рет шаруалардың бұқаралық бас көтерулеріне, 80 мыңға жуық адам қатысты» [1, 239 б]. «Жылдарға шаққанда олардың 54-і 1929 жылы, 241-і 1930 жылы, 77-сі 1931 жылы орын алды. Көтерілісшілер санын есепке алуы бойынша 1929 жылы Қазақстанда көтерілісшілердің 31 тобы әрекет етіп, оларға 351 адам қатысса, 1930 жылы 85 топ, 1925 адам, ал 1931 жылы 80 топ, 3192 адам. Яғни көрсетілген мерзімде көтерілісшілердің барлығы 196 тобы бас көтеріп, оларға 5468 адам қатысқан» [5, 126 б].

Бірақ та, ресми партиялық құжаттармен танысқанда ОГПУ берген есептеулердің толық емес екендігіне көз жеткізуге болар еді. Мәселен, 1931 жылдың желтоқсанында Ф.И. Голощекиннің И.В. Сталинге жазған хатында мынандай жолдар бар: «Тап күресінің өрістеуін ГПУдің анықтамасын төмендегідей анықтамасын білуге болады: соңғы екі жылда ірі бандалардың (көтерілісшілер) 34000-дай адам қатысқан 15 бас көтеруі орын алды. Осы жылда 1350 контрреволюциялық топтар жойылды және оған қатысқан 7,5 мың кісі қолға түсті...» – деген мәліметтер көрсетеді [5, 127 б].

Сонымен қатар, Қазақстан Халық Комиссарлары кеңесінің төрағасы Ораз Исаевтың 1932 жылы тамызда И. Сталинге жазған хатында көтеріліс, Алтайдан Маңғыстауға дейінгі үлкен аймақты қамтыған, яғни бүкіл Қазақстанды шарпығанын айтады. Соның ішінде қазақ даласындағы ірі көтерілістер: Созақ, Ырғыз, Қаракұм, Адай, Абыралы, Шыңғыстау, Шұбартау, Балқаш, Жетісу, Сарқан, Қордай. Бұл ірі көтерілістер болғанымен, тоталитарлық жүйенің қуатты әскери күшіне қарсы төтеп бере алмады. Көп кешікпей көтеріліс жанышталып, шаруалар наразылығына қатысқандар қатаң жазаға тартылды. Осы «көтерілістер мен толқуларға қатысқаны үшін КСРО Халық комиссарлары Кеңесі жанындағы Мемлекеттік біріккен саяси басқарма органдарының өзі ғана 5551 адамды соттап, оның 883-ін атып жіберді» [5, 142 б].

«Жас тұлпар» ұйымының жетекшісі, әйгілі жазушы Мұрат Әуезовтің Алматыдағы ЖОО-дағы замандастарымен болған бір кездесуде: «1932 жылы миллиондаған қазақтар құрбан болды, олардың ішінде білімді азаматтар да кетті. Мұның бәрін, қазіргі біздің жастар білуі тиіс және есте сақтауы керек...» - деген болатын [6, 221]. Ал академик М. Қозыбаев «1930 – 1933 жылдардағы ашаршылықта халықтың 52%-ы қырылды» деп көрсетеді.

Жалпы есептеулерге тоқталар болсақ, 1930-1933 жылдар аралығындағы қазақ халқының санының кемуін белгілі тарихшы Талас Омарбековтың талдауы бойынша: «Қазақстанның Екіншілік Халық Комиссиариатының (Наркомзем) мәліметтері бойынша 1930-1932 жылдары Қазақстандағы ауыл халқының кемуі 1млн 831441 адам деп көрсетіледі. Мұнда бірақ, 1933 жылғы мәлімет көрсетілмеген. Осы жылдары Қазақстанның санақ басқармасы (Казнархозучет) бастығының орынбасары Н. Мацкевичтің мәліметіне қарасақ, бір ғана

1933жылы қысқарған ауыл халқы 1 млн. 70,5мың адамды құрайды, яғни, барлығы, ауылда 1930-1933жылдары азайған халықтың саны 2 млн. 900 мыңнан асып кетеді» [5, 208 б] Бұл тек қазақ халқының санының кемуі емес, сонымен қатар қазақ жеріндегі босқындардың кемуі көрсетілген. Жоғары да айтылғандай демограф Мақаш Тәтімовтің есептеуі бойынша сол жылдары 200 мың босқындар өлген болса, ал қазақ саны 2,3 млн.ды құрайды. Демек, қазақ халқы саны жағынан үлкен шығынға ұшырауы, демографиялық жағдайдың әлсіреуі, большевик партиясының жаппай отырықшыландыру саясаты кесепатынан, осы бір НӘУБЕТ жантүршігерлік ашаршылықтың белең алуынан...

XX ғасырдағы болған алапат ашаршылық 7 миллион адамның өмірін жалмаған адамзат тарихындағы ең қасіретті кезеңдердің бірі. Сол уақытта ашаршылық тек қазақ жерін ғана емес, сондай ақ Ресей, Украина, Белорусь жерлерінде қамтыды. Бірақ та, қазақ осы жасанды саясаттың ең қатты зардап шеккендердің бірі.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев халықтың басына түскен бұл нәубетті көптеген зерттеуді қажет ететінін атап өтті. Президент қазақтың қолдан жасалған зауалдан ең қатты зардап шеккен халықтың бірі екенін айта кетіп: «Нәубет жылдары миллионнан аса қазақ аштықтан ажал құшты. Мұны әлі зерттеу керек, әрине. Біз сол уақыттағы басшылардың өзіне қолайлы етіп берген есебіне ғана сүйеніп отырмыз. Сол жылдары нәубетке ұшырамаған, аштық тауқыметін тартпаған қазақ қалған жоқ. Кейбір ауылдар түгелімен жоқ болып кетті. Көптеген ауданда неше түрлі жағдайлардан қырылған адамдардың есебі жоқ», – деген Президент Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев мұның барлығы сол кездегі Кеңестік биліктің, тоталитарлық саясаттың қолдан жасаған зұлматы екенін айтты. Ашаршылықтың алдындағы ұжымдастыру науқандары талай дәуірден бері қапысыз қалыптасқан көшпелі қазақтың шаруашылығын шайқап, тіршілік қалыбын бұзғанын да тілге тиек етті. Қазақ халқы ашаршылыққа дейінгі санына тек 1970 жылдары ғана әрең қол жеткізді. «Егер де сол ашаршылық болмаған кезде, ендігі қазақтың саны қанша болар еді, өздеріңіз есептей беріңіздер»[7] – дейді Нұрсұлтан Әбішұлы.

Қорыта келгенде мамандардың айтуынша, ашаршылық басталған 1932 жылы туылған 10 қазақтың біреуі ғана аман қалып отырған. Халықтық жалпы қасіреті жадында сақталып қалған елін сүйген азаматтар Кеңестік биліктің қатаң бақылау саясатына қарамастан, тарихтың ащы шындығын болашаққа жеткізуге тырысып жатты. Әрбір қазақ шаңырағын шайқалатын ашаршылық тарихына қызығушылар саны жылдан-жалға артып келеді. Себебі, ашаршылық қасіреті елдің жадынан ешқашан ұмытылған емес және ұмытылмайды. Ал, бүгінгі ұрпақ кеңестік дәуірдегі әлеуметтік тәжірибелер, адам құқықтарын таптау және осы сияқты келеңсіз құбылыстардың қайталанбауы үшін өткен тарихымызды білуі тиіс. Шын мәнінде, бүгінгі жастар ашаршылық тарихын білуі керек және оның құрбандарын ұмытпауы тиіс. Ашаршылық құрбандарына тағзым ете отырып, сол қасірет жылдарын зерттеу жұмыстарын одан тарихи шындық пен әділеттілік үшін одан әрі жалғасын табуы қажет. Өткен тарихтың ақиқатын халыққа жеткізу арқылы оның сабақтарын әрқашан есте сақтау бұл біздің - бүгінгі ұрпақтың парызы.

Пайдаланылған әдебиеттер мен мәліметтер тізімі:

1. Омарбеков Т. «Қазақстан тарихының XX ғасырдағы өзекті мәселелері» Алматы: «Өнер», 2003.- 552 бет
2. Тәтімов М. «Қазақ әлемі (Қазақтың саны қанша?) – Алматы: Атамұра, 1993.- 160 б.
3. Алексеенко А.Н. Население Казахстана. 1920–1990 гг. – Алматы: Ғылым, 1993. – 125 с.; Алексеенко Н.В., Алексеенко А.Н. Население Казахстана за 100 лет (1897–1997 гг.). – Усть-Каменогорск, 1999.
4. Омарбеков Т. «20-30 жылдардағы Қазақстан қасіреті» Алматы: Санат -1997 ж. -320 б.
5. «Қазақстандағы ашаршылық: халық қасіреті және тарих тағылымы»: Халықаралық ғылыми конференция материалдарының жинағы.31 мамыр – 1 маусым 2012жыл/ Б.Ғ. Аяғанның жалпы редакциясымен. – Астана. Мемлекет тарихы институты, 2012 – 400бет.

6. Кыдыралина Ж.У. Нация и история. – Астана: Елорда, 2009. – 221 б.

7. Алаш айнасы Республикалық қоғамдық-саяси ақпараттық газет «Ашаршылықта қырылған халықтың санын әлі де зерттеу керек» Салтан СӘКЕН (№94 (776) 1 маусым, жұма 2012 жыл)

КӨКШЕТАУ ӨңІРІНДЕГІ САУДА-САТТЫҚ ІСІ ЖӘНЕ ЖӘРМЕҢКЕЛІК САУДА

Капбасова Диана Серикбаевна

diana-kapbasova@mail.ru

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің Халықаралық қатынастар, тарих және әлеуметтік жұмыс кафедрасының оқытушысы, Көкшетау. Қазақстан

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында Көкшетау уезінің экономикалық дамуы негізінен сауда-саттықтың даму деңгейімен анықталды. Өлкедегі сауда-саттықтың дамуына Ресейлік капиталдың Қазақстанға әсері және Сібір темір жолының салынуы сияқты үрдістер оң әсер етті [1, 12-б.]. Қазақ даласы мен Ресей арасындағы сауда байланыстары қазақ хандықтары дәуірінен басталады. Бұл жөнінде қазақ хандарының отарлық билік өкілдерімен алысқан хаттары мысал болады. 1779 жылы Абылай подполковник Роденге «... маған және менің халқыма Қасиетті Петр бекінісінде ұн айырбастауға рұқсат беруіңізді өтінемін», - деп өтініш білдіреді [2, 142-б.]. Көкшетау уезі біріншіден егіншілікпен айналысушы орыс шаруаларымен мал шаруашылығымен айналысушы қазақтарды өзара байланыстырып, мәдени-экономикалық қарым-қатынасын нығайта түсті; екіншіден ортаазиялық саудагерлер мен орыс саудагерлерінің өзара байланыстарға түсетін экономикалық орталық рөлін атқарды және үшіншіден қала өлкенің мәдени, экономикалық, әлеуметтік және саяси дамуының көрсеткіші болды.

Патша үкіметі қазақтармен сауданың тиімділігін түсініп, орыс саудагерлерінің қазақ жеріне барып, сауда жүргізуіне көптеген жеңілдіктер жасады. 1831 жылы салықтарды жұмсарту жөнінде шешім қабылданды, 1845 жылы орыс саудагерлеріне қазақ даласына барып, сауда жасауға рұқсат берілді, ал 1860 жылғы реформадан кейін орыс саудагерлері қазақ даласында емін-еркін сауда ұйымдастыра алды. Сауданың дамуы бекіністің қала болып қалыптасуына оң әсер етті. Өйткені дәл осы аймақтарда сауда жүргізіліп, ондағы тауарлар еуропалық Ресейге, Орта Азия елдеріне және басқа да алыс және жақын шетелге жөнелтілді [3, 291-б.]. Бұл өлкенің әлеуметтік, экономикалық және мәдени-демографиялық дамуына әсер етіп, оның саяси-әкімшілік жағдайының артуына мүмкіндік туғызды.

Жергілікті өлкедегі сауданың дамуына оң әсер етіп, қазақ саудагерлерін Ресейдің ішкі аудандарында орналасқан зауыт-фабрикалармен байланыстырып, оларды жалпыресейлік нарық жүйесіне қамти түскен темір жол көлігінің дамуы Қазақстанның экономикалық өміріндегі маңызды іс-шаралардың бірі болды. 1874-1886 жылдары Орынбор темір жолы іске қосылады, ол 1890 жылдары Сібір темір жол желісінің бір бөлігі Ақмола облысының территориясын басып өтеді. Осыған орай өлкеде тауар айналымы өсіп, транзиттік сауданың көлемі ұлғаяды [4, 88-б.]. Бірталай жылдар қазақ-орыс қарым-қатынасын зерттеген Н.В.Алексеев: «Орыстар мен қазақтардың ең алғашқы байланыстары сауда байланыстары болды», - деп тұжырымдайды [5, 13-14-б.].

Алғашында өңірдегі сауда қатынасы негізінен айырбас ретінде жүргізілді. Мұнда жергілікті қазақтар үшін ақша эквиваленті рөлін бір жылдық қой – сек атқарды. Орыс зерттеушісі Г.Колмогоровтың айтуына қарағанда қазақтар секті 70 тиынға өткізетін болған [6, 27-б.], ал осы уақытта ересек қойдың бағасы күміспен 1 сом 50 тиынды құраған, жалпы жергілікті қазақтар саудаға мал мен малшаруашылық өнімдерін айырбасқа түсірген. Жергілікті қазақтардың айырбас сауда жүргізуіне шаруашылықтың натуралды түрі әсер етті, мұндай саудада кім не өндірсе соны айырбасқа түсіретін болды. Мысалы: орыс шаруалары мен саудагерлері астық және қазан сияқты темірден жасалған ыдыс-аяқты және тағы да басқа